

Women's Studies, Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Quarterly Journal, Vol. 14, No. 2, Summer 2023, 19-68
Doi: 10.30465/ws.2023.43630.3739

The Reflection of the change of public mentality towards women on contemporary house space Organization

Hamed Beyti^{*}, Javid Arian^{}**

Davoud Aghazadeh^{*}**

Abstract

The importance of the house not only as a shelter but also as a place for the formation of social activities in order to provide material and non-material needs isn't hidden from anyone. Meanwhile, women as members of the family who live at home have caused changes in house space Organization. The quiddity of this type of change is such that it has its visible and hidden manifestation in the Physical and house spaces. Changing the position of women in society and the attitude towards them in the spatial organization of house is an issue that has been investigated in this research. The process of this research in terms of implementation process is qualitative. According to the type of subject and the degree of obtaining documented results and the ability to draw conclusions, the method of choosing the time frame of contemporary housing construction covers the early 50s to the late 1400s that the implemented housing plans have been selected as examples of analysis. The assessment of the spatial organization of house on each of the types of housing shows many changes in line with the attitude and mentality of the common people towards women. The results show that by moving from historical house

* Associate Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University (TIAU), Tabriz, Iran, (Corresponding Author), h.beyti@tabriziau.ac.ir

** MA. Graduate of Architectural Engineering, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University (TIAU), Tabriz, Iran, j.arian@tabriziau.ac.ir

*** MA. Graduate of Islamic Architectural Engineering, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University (TIAU), Tabriz, Iran, d.aghazadeh@tabriziau.ac.ir

Date received: 2022/11/21, Date of acceptance: 2023/06/22



Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

۲۰ پژوهش‌نامه زنان، سال ۱۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲

to contemporary house, witness 1-Changing the position of a space in the spatial organization of housing, 2-Removing or adding spaces in the organization of spaces, 3-Combining a space with other spaces and 4- Change in the body of the space and the type of connection with the surrounding spaces are prominent parts of the spatial organization of house.

Keywords: Public mentality, space organization, house, women, home.

پژوهش‌نامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
فصل‌نامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی)، سال ۱۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به زن در سازمان فضایی مسکن معاصر

حامد بی‌تی*

جاوید آریان**، داود آقازاده***

چکیده

اهمیت خانه نه تنها به عنوان سرپناه بلکه محیطی برای شکل‌گیری فعالیت‌های اجتماعی به منظور تأمین نیازهای مادی و غیرمادی بر کسی پوشیده نیست. در این میان زنان به عنوان عضوی از خانواده که در خانه زندگی می‌کنند باعث پدید آمدن تغییراتی در سازمان فضایی مسکن شده‌اند. جنس این تغییر به گونه‌ای است که نمود ظاهری و پنهانی خود را در فضاهای مسکن به همراه دارد. تأثیر تغییر جایگاه زنان در جامعه و نگرش نسبت به آن‌ها در سازمان فضایی مسکن، مسئله‌ای است که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. روند این پژوهش از نظر فرایند اجرا کیفی است و ماهیتی تحلیلی و اکتشافی دارد. با توجه به نوع موضوع و در جهت حصول نتیجه مستند و قابلیت نتیجه‌گیری، نحوه‌گزینش محدوده زمانی ساخت مسکن معاصر، اوایل دهه ۵۰ تا اواخر دهه ۱۴۰۰ را دربر می‌گیرد که پلان مسکن اجرا شده به عنوان نمونه‌های تحلیل انتخاب شده است. سنجش مؤلفه‌های سازمان فضایی مسکن بر روی هر یک از گونه‌بندی‌های مسکن، نشان از تغییرات زیاد همسو با نگرش و

* دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول)،

h.beyti@tabriziau.ac.ir

** کارشناسی ارشد مهندسی معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران،

j.arian@tabriziau.ac.ir

*** کارشناسی ارشد مهندسی معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز،

ایران، d.aghazadeh@tabriziau.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۳۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۰۱



Copyright © 2018, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

ذهنیت مردم عامه نسبت به زنان دارد. نتایج نشان می‌دهند که با حرکت از مسکن تاریخی به سوی مسکن معاصر، شاهد ۱- تغییر موقعیت یک فضا در سازماندهی فضایی مسکن، ۲- حذف یا اضافه شدن فضاها در سازماندهی فضایی، ۳- ترکیب یک فضا با فضاهای دیگر و ۴- تغییر در کالبد فضا و نوع ارتباط با فضاهای پیرامون در بخش‌های برجسته سازمان فضایی مسکن هستیم.

کلیدواژه‌ها: ذهنیت عامه، سازمان فضایی، مسکن، زن، خانه.

۱. مقدمه و طرح مسئله

خانه خالصانه‌ترین، آرمانی‌ترین و محتواگرترین موضوع معماری است (حیاتی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲؛ 3: Alassar, 2020) و نقش خانه به عنوان مهم‌ترین مکان زندگی بشر به منظور فراهم ساختن محیطی سازگار با روش زندگی انسان، بر کسی پوشیده نیست (فاریابی و یزدانفر، ۱۳۹۹: ۲؛ حیدری و تقی‌پور، ۱۴۰۰: ۲). با تحولات جهان زندگی بشر نیز تغییر یافت و به دنبال این امر الگوی سکونتگاه انسانی در سراسر جهان تغییر یافت (جارویس و همکاران ۱۳۹۷: ۷۷ و ۷۸)؛ در این میان شیوه‌ی زندگی یکی از مهم‌ترین و مفیدترین ابزار سنجش برای فهم روان و رفتار ساکنان و به تبع آن شکل کالدهای مسکونی می‌باشد (یزدانفر و ضرابی‌الحسینی، ۱۳۹۴: ۲؛ Stoneham and Smith, 2015: 2). با این وجود می‌توان اشاره نمود؛ از آنجایی که سازمان فضایی مسکن و ذهنیت ساکنان در تعامل با یکدیگر می‌باشند (Falted; 2016: 17)، تغییر در شیوه زندگی و ذهنیت خانواده می‌تواند منجر به تغییرات و بازتعریف سازمان فضایی مسکن شود (کریمیان و احمدی، ۱۳۹۴: ۲؛ 1: Fallah and Hojat; 2018). با توجه به اینکه در هیچ دوره و تاریخی، وضعیت و جایگاه زن از جنبه‌های مختلف از وضع عمومی آن جامعه مجزا نبوده است (حیدری و ابراهیمی‌نسب، ۱۳۸۹: ۱۳؛ باعزم و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۰)، به نظر می‌رسد نقش و جایگاه زن در جامعه و خانواده (جایگاه اجتماعی)، در مقایسه با گذشته دست‌خوش تغییر و تحول قرار گرفته است (خانبازاده و همکاران، ۱۳۹۹: ۲؛ حسینی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶) و همین تفاوت در جایگاه زنان در گذشته و حال، باعث ایجاد تغییراتی در سازمان فضایی مسکن می‌شود که یکی از آن‌ها پدیدار شدن الگوهای کالبدی متفاوت است (Zalloom; 2019: 14).

ذهنیت عامه کاربران فضاهای مسکونی نسبت به زن و مورد توجه قرار دادن یا ندادن این امر در سازمان فضایی مسکن، می‌تواند نزول یا صعود کیفیت در سازمان فضایی مسکن را

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۲۳

به‌دنبال داشته باشد (ذکایی، ۱۳۹۰: ۷۳). در طراحی گذشته‌ی مسکن، به اقتضای باورهای موجود در آن زمان، ذهنیتی متفاوت در عامه مردم نسبت به زنان وجود داشت که نمود این ذهنیت در مسکن مورد توجه قرار گرفته و به عینیت و نمود فضایی تبدیل می‌شده است (ارمغان و همکاران، ۱۳۹۴: ۳؛ ورمقانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶). از آنجایی که در گذشته از سازمان فضایی و انتظام موجود در فضاهای مسکن به عنوان تلاشی در جهت پاسخگویی به ذهنیت عامه مردم استفاده می‌شده است (Mousavi et al.; 2022: 15)، مطالعه مسکن معاصر در رابطه با سازمان فضایی و ارتباط آن با ذهنیت نسبت به زن می‌تواند منجر به درک بهتر تغییرات رخ داده در سازمان فضایی مسکن شود. این پژوهش به دنبال تبیین ارتباط تغییرات سازمان فضایی مسکن با تغییر ذهنیت نسبت به زنان می‌باشد.

۲. پیشینه تحقیق

پژوهش‌گران زیادی از منظر جایگاه زن در جامعه، به گردآوری اطلاعات پرداخته‌اند، بر این اساس محققان به یکی از سه روش تبیین شده، جایگاه زنان در اجتماع و خانواده، حقوق و امتیازاتشان را بررسی نموده‌اند. در ادامه به مهم‌ترین پژوهش‌هایی که در رابطه با این موضوع انجام یافته، اشاره می‌شود.

وحدت طلب و حیدری (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بازخوانی نحوه بروز زنانگی در معماری دوره تیموری با تمرکز بر مولفه‌های بصری (نمونه موردی مسجد گوهرشاد مشهد)» با بررسی مسجد گوهرشاد و با تکیه بر پیشینه‌های تاریخی این مسجد و دوره تیموری و با مرور مفاهیم مرتبط با جنسیت در روند تاریخی آن، سنجه‌های جنسیت زنانگی در نمونه موردی انتخابی را استخراج کرده‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که در مسجد گوهرشاد از دلالت‌های بصری مرتبط با مفاهیم مردانه به نفع زنانگی کاسته شده است که یکی از دلایل مهم این موضوع می‌تواند حضور پررنگ زنان در عرصه سیاست و معماری باشد. در همین راستا صاحب نظران متعدد (Haqsaleh and Ashadi 2021؛ Almajidi and Hameed 2018؛ کامی شیرازی و همکاران ۱۳۹۷) من باب مولفه‌های بصری شامل تقسیم فضایی و فرم ساختمان و حتی ترجیحات رنگی زنان اشاره بر آن دارند که کاربرد مفاهیم و مولفه‌های بصری معماری در ارتباط با جایگاه زنان در طی سال‌های اخیر مدنظر پژوهش‌گران مختلف بوده است. حمزه‌نژاد و آقایی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی الگوی شبستان زنانه در مساجد و مصلاهای معاصر ایران بر اساس نقش سیاسی- اجتماعی زن در انقلاب اسلامی»، با هدف

بررسی و گونه‌شناسی مساجد و مصلی‌های تاریخی و معاصر، راهکارهایی برای طراحی‌های آتی شبستان‌های زنانه ارائه کرده‌اند، که در متن این مقاله، جایگاه زن در اجتماع را در سه دوره قبل اسلام، عهد پیامبر و بعد از انقلاب اسلامی بررسی شده است. این بررسی نشان می‌دهد که جایگاه زن در زمینه طراحی الگوهای شبستانی بدین صورت بوده که در مساجد اولیه فضای شبستان زنانه ساده بوده و در بیشتر موارد فقط با حائلی از شبستان اصلی جدا می‌شد ولی در سیر تاریخی تفکیک فضایی بیشتر شده و این تفکیک به حاشیه‌ای شدن فضای زنانه و تجملی‌تر شدن فضای مردانه انجامیده است.

در رابطه با تغییرات سازمان فضایی در مسکن، ارمغان، سلطان‌زاده و ایرانی‌بهبهانی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بازتعریف نقش زن در خانواده و تأثیر آن بر تزیینات نقاشی و ساختار خانه‌های اعیانی تهران در دوره قاجار» ابتدا نقش زن در دوره قاجار و تبیین ساختار خانه براساس تعریف زن را مورد بررسی قرار داده‌اند، سپس تغییر تعریف زن و ساختار خانه مورد مطالعه قرار گرفته است. و در انتها تزیینات نقاشی دیوارهای خانه نیز مورد ملاحظه واقع شده است. این ساختار با تعبیری دیگر با عنوان قلمروهای فضایی (حسینی و همکاران، ۱۳۹۵)، سلسله مراتب فضاهای خصوصی و عمومی (غفوریان و همکاران، ۱۳۹۶)، الگوی فضایی و ارتباط عملکردی بین فضاها (یزدانفر و همکاران، ۱۳۹۲) مورد سنجش پژوهش‌گران بوده است. در ادامه حیاتی، امین‌پور و مدنی (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «تأثیر اصل حریم زنان بر معماری خانه‌های ایرانی براساس آموزه‌های اسلامی» به تبیین مفهوم اصل حریمیت و حریم زنان بر اساس آموزه‌های اسلامی، و تطبیق شاخصه‌های حریمیت‌ساز در خانه سنتی آل یس کاشان بر اساس آموزه‌های اسلامی می‌پردازد و در نتیجه اشاره می‌کند که در ساخت خانه و شهرهای اسلامی مسلمانان، زنان نقش برجسته‌ای داشته‌اند و عناصر شکل‌دهنده شهرها در راستای چگونگی حضور یا عدم حضور آنها سازماندهی شده است. در عین حال امر سازماندهی فضایی با مد نظر قرار دادن تأثیر زنان در مقاله موسوی و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان ساختار و عملکرد فضایی ذکر شده است؛ در این مقاله ایشان اشاره بر آن دارند که در دوران معاصر تحولات گسترده فرهنگی و موقعیت زنان باعث دگرگونی فضایی شده است.

در رابطه با ذهنیت عامه در دهه‌های اخیر به واسطه ترجمه برخی از آثار آن از فرانسه و انگلیسی به فارسی، در میان اهل تاریخ شناخته شده است. این رویکرد تاریخ‌نگاری در خارج از مرزهای ایران، برای مطالعه موضوعات متنوعی به کار رفته؛ با این حال، به ندرت برای مطالعه تاریخ معماری از آن استفاده شده است. مونیک الب (Monique Eleb) فرانسوی به همراه

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۲۵

آنه دبار بلانشارد (Anne Debarre-Blanchard) (۱۳۷۸) در کتاب «معماری خصوصی، ذهنیت و خانه» (Architectures de la vie privée, Maisons et Mentalités) با رویکرد تاریخ ذهنیت، به بررسی خانه‌های قرون هفده، هجده و نوزده فرانسه پرداخته‌اند.

قیومی بیدهندی و شمس (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «درآمدی بر تاریخ ذهنیت عامه در معماری ایران»، امکان استفاده از این رویکرد برای مطالعه معماری ایران را بررسی کرده و زینب تمسکی و زهرا اهری (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با نام «از ذهنیت عامه تا تظاهر کالبدی: امام‌زاده سید اسماعیل، تهران قاجاری و رفع تعارضات اجتماعی»، با بهره‌مندی از این رویکرد، به مطالعه پدیده بست نشینی در آثاری از این معماری دوره قاجاری پرداخته‌اند. همچنین نتایج پژوهش قره بگلو و روحی‌فر (۱۳۹۷) در مقاله‌ی «تاریخ ذهنیت عامه، عاملی تاثیرگذار بر کیفیت مسکن»، حاکی از آن است که ذهنیت عامه ساکنین مسکن‌های امروزی زنجان روبه‌سوی زیبایی صرفاً بصری و مصرف‌گرایی دارد؛ این در حالی است که ذهنیت گذشته ساکنین شهر زنجان در خصوص کیفیت مسکن عمل‌گرا، دارای روایی و جامعه‌گرا بوده و اعتبار، شأن و هویت را در اولویت قرار می‌دهد. دستاورد نهایی تحقیق با توجه به ذات پویای فرهنگ، تغییر در نگرش‌ها است که عاملی تاثیرگذار بر کیفیت محیط می‌باشد.

در ارتباط با بررسی‌هایی که در سه موضوع ذهنیت عامه، زن و سازمان فضایی مسکن انجام یافته است، تغییر ذهنیت عامه مردم معاصر نسبت به زن و تاثیر آن در سازمان فضایی مسکن، موضوعی است که در قالب پژوهشی در پی پاسخگویی به خلاء موجود در ارتباط این سه موضوع با یکدیگر می‌باشد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که هیچکدام از پژوهش‌های انجام شده در این رابطه، به مبحث ذهنیت عامه نسبت به زن و نمود فضایی آن پرداخته است. با توجه به موضوع ذکر شده این پژوهش سعی بر آن دارد تا با استخراج و مقایسه مطالب؛ بررسی تغییرات سازمان فضایی مسکن به وسیله مشاهده و تحلیل، به تبیین ارتباط بین تغییر ذهنیت عامه نسبت به زن و تغییرات موجود در سازمان فضایی مسکن بپردازد.

۳. روش تحقیق

این پژوهش از نظر فرایند اجرا کیفی است و ماهیتی تحلیلی و اکتشافی دارد که براساس پیامد، نتایج و موضوع بنیادی است. این موضوع مبتنی بر مطالعه اسنادی خواهد بود که با تکیه بر منابع معتبر و مرتبط با تحقیقات انجام‌گرفته در زمینه سازمان فضایی مسکن، نمودهای شکلی مرتبط با آن و مدارک معماری مسکن سنتی و معاصر صورت گرفته است. این نوع شیوه

تحقیق کمک می‌کند تا بتوان تعبیر صحیحی برای هر مسئله در ارتباط با اثر شناخته شده ارائه داد و واقعیت‌های مربوط به هر پدیده را از آنها استنتاج کرد. بدین منظور نمودهای فضایی که از تغییر ذهنیت عامه نسبت به جایگاه زن نشأت گرفته، با استفاده از موشکافی پلان و به‌طور مشخص تحلیل سازمان فضایی مسکن معاصر مورد واکاوی قرار گرفته است. با توجه به این‌که تبیین رابطه دو موضوع؛ ذهنیت عامه و سازمان فضایی مسکن نیازمند سنجش دقیق طرح فضاها و شناخت مولفه‌ها در رابطه با زن می‌باشد، مبنای این بررسی توصیف و تحلیل پلان‌ها می‌باشد. بخش عمده‌ای از داده‌های پژوهش، کیفی می‌باشد که بازتاب آنها در قالب تحلیل از پدیده‌های معماری مانند سلسله مراتب و نحوه ریش، چگونگی هم‌نشینی فضاها، دید و حریم، ورودی و ارتباط با معبر، روابط بین گونه‌ها (باز، بسته و نیمه‌باز) و ارتباطات فضایی حاصل می‌شود. پژوهش حاضر دارای پیش‌فرضی با این عنوان که ذهنیت عامه نسبت به زن تغییر کرده و این امر در سازمان فضایی مسکن نمود دارد، پیگیری شده است.

در جهت مقایسه و تبیین سازمان فضایی مسکن معاصر در استان آذربایجان شرقی پلان‌های اجرا شده به عنوان نمونه‌های قابل تحلیل انتخاب شده‌اند. نحوه‌گزینش محدوده زمانی ساخت مسکن معاصر با توجه به نوع موضوع و قابلیت نتیجه‌گیری انجام شده است که اوایل دهه ۵۰ تا اواخر دهه ۱۴۰۰ را دربر می‌گیرد. دهه پنجاه هم‌زمان با رشد درآمد نفتی ایران و رشد مهاجرت از روستاها به شهر و همچنین تلاش دولت وقت برای توسعه شهرنشینی و شهرسازی بوده است؛ بنابراین گونه‌های جدیدی از مسکن در اکثر شهرهای ایران از دهه ۵۰ بسط یافته‌اند که پیش از این محدود به شهرهای خاص بود (برای آگاهی بیشتر، بنگرید به حائری مازندرانی، ۱۳۸۸). بدین منظور بازه زمانی تعیین شده برای این پژوهش اوایل دهه ۵۰ تا اواخر دهه ۱۴۰۰ را شامل می‌شود. گونه‌ای با گونه شماره ۱ با دو قسم شمالی و جنوبی (دهه ۵۰ الی ۶۰)، الگوی اولیه ویلایی (دهه ۶۰ تا دهه ۷۰)، الگوی متأخر ویلایی (دهه ۷۰ تا دهه ۸۰)، الگوی اولیه آپارتمانی (دهه ۸۰ تا دهه ۹۰) و الگوی متأخر آپارتمانی (دهه ۹۰ تا دهه ۱۴۰۰) نام‌گذاری شده است.

تحلیل‌های انجام شده با توجه به مؤلفه‌های ذکر شده در نمودار شماره ۲ به گونه‌ای مورد بررسی قرار گرفته‌اند که حضور زنان و تغییرات فضایی که بازتابی از حضور بیش از پیش زنان در فضاها اصلی و مختلف مسکن می‌باشد را نشان دهند. به منظور پیشروی صحیح این پژوهش شامل سه بخش می‌باشد؛ گام اول استخراج مطالب کارشده در این زمینه، گام دوم مطالعه همه جانبه و چندرشته‌ای در این مباحث برای طبقه‌بندی اطلاعات استخراج شده و در

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۲۷

گام آخر تلاش شده است نتایج حاصل از مشاهده و مقایسه و تحلیل در قالب‌های شکلی مختلف با عنوان یافته‌ها ارائه گردد.

۴. یافته‌ها

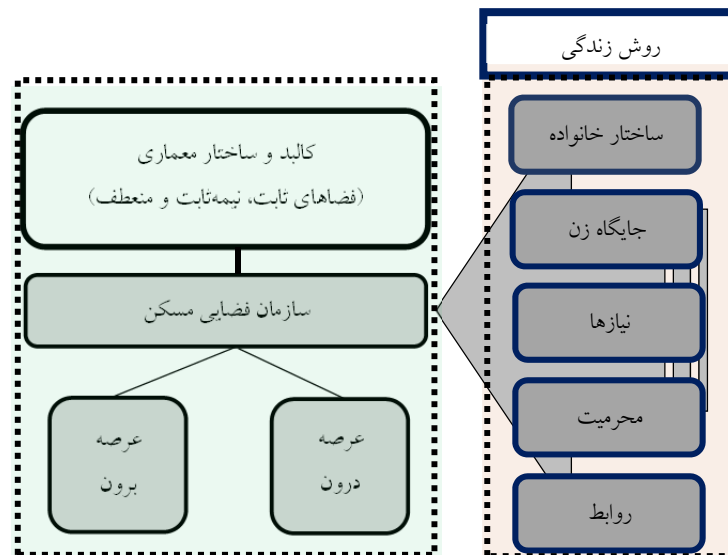
در این بخش از پژوهش، ابتدا چهارچوب نظری در حوزه ذهنیت عامه و جایگاه زن تبیین می‌شود و سپس به ترتیب به مبحث سازمان فضایی و گونه بندی مسکن اشاره می‌شود.

۱.۴ ذهنیت عامه و جایگاه زن

تاریخ ذهنیت عامه، بیشتر به نگرش‌های مردم عادی نسبت به زندگی روزمره می‌پردازد و چون این جنبه‌ها اغلب در ذهنیت عوام جست و جو می‌شود، این نام را بر آن گذاشتند (قره‌بگلو و روحی‌فر، ۱۳۹۷: ۲). گرچه تامل در شواهد تاریخی نشان می‌دهد که بسیاری از سلاطین معمارانه عوام و خواص مشترک است (قیومی بیدهندی و شمس، ۱۳۹۱: ۱۴-۸). مردم عادی در بخش مهمی از آثار معماری زندگی می‌کرده و نسبت به آن آثار، ذهنیتی داشته‌اند. آن‌ها هم‌چنین نسبت به پیشه معماری، روند طراحی و ساخت، معمار و حامیان و بنیان آثار معماری، باورهای مختلفی داشتند (سلطانی و ندیمی، ۱۳۹۸: ۱).

ذهنیت عوام همواره با ذهنیت خواص مغایر نبوده است؛ اما مورخان ذهنیت، به این جنبه‌ها از ذهنیت عوام، و حتی به مقاومت‌های عوام در برابر افکار خاص، اعتنای بیشتری کردند، تا جنبه‌های مغفول فرهنگ‌ها را بیشتر عیان کنند (قیومی بیدهندی و شمس، ۱۳۹۱: ۵؛ Hutton, 1981; Hutton 1999: 237). هم‌چنین می‌توان اشاره کرد که از دیدگاه تاریخ ذهنیت مشکل اصلی این نیست که مردم گذشته به چه چیزی فکر می‌کرده‌اند؛ بلکه چگونگی آن مهم است؛ چرا که امکان روشن نمودن افق‌ها و ساختارهای ذهنی را می‌دهد (Hutton, 1981). فهم معانی رفتارها، اعمال و افکار انسان‌های گذشته و هم‌چنین مصنوعات آن‌ها و معماری چون بسترزندگی افراد، با این پیش فرض که آن‌ها هم پدیده‌های گوناگون را همانند ما درک می‌کرده‌اند، آسان می‌نماید (سلطانی و ندیمی، ۱۳۹۸: ۳). با توجه به این که دیدگاه‌ها و ذهنیت‌ها در طول زمان همواره در حال تغییر بوده است و با توجه به تعریفی که از ذهنیت عامه شد، این موضوع همسو با تحولات در طول زمان، دچار تغییراتی بوده است. از جمله تغییراتی که در ذهنیت عامه اتفاق افتاده است، می‌توان به تغییرات ذهنیت عامه مردم نسبت به

زن اشاره نمود. تغییر ذهنیت با توجه به اثرات عینی و ذهنی که بر مسائل مختلف گذاشته است، دربرگیرنده مسائلی از جمله نمودهای فضایی در طراحی مسکن معاصر می‌باشد. از آنجایی که ساختار خانه و شیوه زندگی، همواره در تعامل تنگاتنگ با یکدیگر بوده‌اند، تغییر در شیوه زندگی خانواده می‌تواند منجر به اعمال تغییرات در سازمان فضایی مسکن شود. فلذا چگونگی ظهور دیدگاه و ذهنیت در کالبد معماری از طریق روش زندگی امری مهم می‌باشد (نمودار شماره ۱). در این میان جایگاه زن در خانواده به عنوان مؤلفه‌ای تأثیرگذار بر شیوه زندگی که به طبع آن ظهور کالبدی را موجب خواهد شد، مسئله‌ای است که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است.



نمودار ۱. شاخصه چگونگی اثرگذاری ذهنیت در کالبد معماری از طریق روش زندگی
 مأخذ: نگارندگان

خصوصیات اجتماعی فرهنگی افراد در جوامع مختلف بر نحوه تصرف عرصه‌ها و خصوصیات فضای اجتماعی تأثیر می‌گذارد. فضای کالبدی معماری و شهر که فضای اجتماعی را دربر می‌گیرد با دگرگونی‌های مفهوم جنسیت تغییرپذیر است (ورمقانی، سلطان‌زاده و شریف، ۱۳۹۴: ۲). با این حال زنان دارای نیازها، نقش‌ها، هنجارها و مسایل اجتماعی مخصوص به خود هستند (مولایی و لطفی، ۱۳۹۸: ۳). با توجه به این‌که غالباً خانه‌داری، اشتغال خاص زنان تلقی می‌شود، حتی اگر آن‌ها در پایگاه‌های شغلی هم طراز با شوهران‌شان

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۲۹

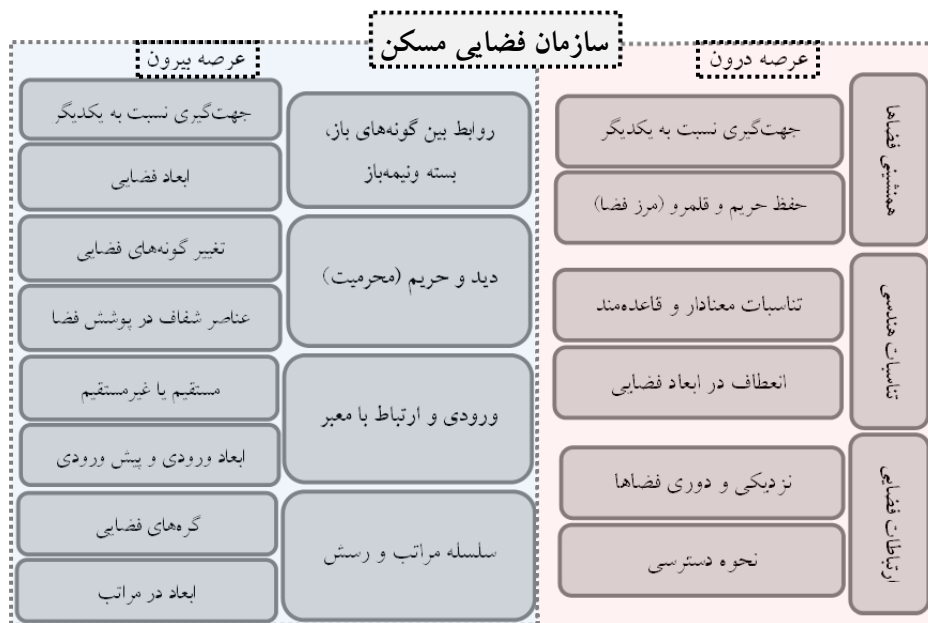
شاغل باشند (رستگار خالد، ۱۳۸۵)؛ حضور بیشتر زنان در خانه نسبت به مردان امری اجتناب‌ناپذیر است، بنابراین طراحی مسکن و سازمان فضایی آن تأثیرپذیر از این امر می‌باشد. سازمان فضایی مسکن به عنوان بخش مهمی از فرایند طراحی مسکن دربرگیرنده مؤلفه‌هایی مخصوص به خود می‌باشد که در ادامه بسط بیشتر آن باعث تبیین هرچه بیشتر می‌شود.

۲.۴ سازمان فضایی مسکن

شاید با جرأت بتوان ادعا نمود که هیچ یک از بناها، همتای خانه، واجد اهمیت و گوناگونی نیستند. زیرا از یک سو خانه از ابتدایی‌ترین نیازهای انسان و از سوی دیگر متأثر از ساختار خانواده به عنوان کوچک‌ترین واحد اجتماعی در نظام جامعه می‌باشد (حائری مازندرانی، ۱۳۸۸؛ رضوی‌زاده، ۱۳۹۹: ۲). از زمان گرایش به نوگرایی^۱ جایگاه زن و ذهنیت نسبت به آن دچار تحولاتی شده است که این مهم، تأثیرگذار بر سازمان فضایی بناهای معاصر شده است.

سازمان فضایی و ترکیب بندی پلان، سخت تغییر بوده و اثرات بلند مدت‌تری به نسبت دیگر اجزا داخلی ساختمان همچون مبلمان دارد (Manum, 2005: 20) و مسکن به عنوان طرح معماری که بیش از هر بنای دیگری، نیازمند انطباق با نیازهای مخاطب است (Izumi, 1968)؛ بدین ترتیب تغییر جایگاه زنان و ذهنیت نسبت به آن‌ها به عنوان عاملی تأثیرگذار بر سازمان فضایی مسکن می‌باشد. با این وجود بررسی چگونگی این تأثیر می‌تواند خلاءهای موجود در این بخش را مرتفع ساخته و راهگشای طراحی هرچه بهتر مسکن و پژوهش بیشتر بر ابعاد دیگر آن باشد. سازمان فضایی مسکن بحثی غیر از ساختار فضایی آن نبوده و منظوری همسان در این پویه خواهند داشت. سازمان فضایی مسکن با مؤلفه‌هایی نظیر ارتباطات فضایی (ارمغان و همکاران، ۱۳۹۴: ۵؛ شاهزمانی و قاسمی سیچانی، ۱۳۹۶: ۸؛ حجت، ۱۳۹۱)، تناسبات هندسی و هماهنگی ابعاد (شاهزمانی و قاسمی سیچانی، ۱۳۹۶: ۸)، دید و حریم (مداحی و معماریان، ۱۳۹۷: ۹؛ شاهزمانی و قاسمی سیچانی، ۱۳۹۶: ۸؛ حیاتی و اسفندیاری، ۱۳۹۵)، بحث روابط بین گونه‌های باز (حیاط)، بسته (اتاق) و نیمه باز (ایوان، تراس و...) (ارمغان، ۱۳۹۶؛ شاهزمانی و قاسمی سیچانی، ۱۳۹۶: ۸؛ مظفر و میرمادی، ۱۳۹۱)، چگونگی همنشینی فضاها نسبت به یکدیگر (رئیزی، ۱۳۹۶: ۲؛ مداحی و معماریان، ۱۳۹۷: ۱۱)، سلسله مراتب دسترسی (فاریابی و یزدانفر، ۱۳۹۹: ۱۴). مداحی و معماریان، ۱۳۹۷: ۱۱)، ارتفاع فضاها، ورودی و ارتباط با معبر (شاهزمانی و قاسمی سیچانی، ۱۳۹۶: ۸) شناخته می‌شود، که در ادامه در جهت

تبیین بیشتر موضوع، این مهم بصورت نمودار همراه بسط بیشتر آن ارائه می‌شود که در این نمودار از میان مولفه‌های تحلیلی آورده شده، مولفه‌ی ارتفاع فضا و ارتباط با معبر به دلیل بدون تغییر ماندن ارتفاع طبقات و ارتباط با معبر در گذر زمان، بنا به مسائل اقلیمی از تحلیل این مولفه و نیز ارائه در نمودار چشم پوشی شده است. (نمودار شماره ۲).



نمودار ۲.
منبع: نگارندگان

۳.۴ گونه‌بندی خانه تاریخی

خانه‌های تاریخی فارغ از تفکیک جغرافیایی و اقلیمی و نیز فارغ از محدودیت حیاط به بنا از یک جبهه تا ۳ جبهه شامل فضاهایی نظیر، ورودی، هشتی، حیاط اندرونی، حیاط بیرونی، ایوان، طنبی یا شاه نشین، اتاق‌های دو دی، سه دری، پنج‌دری، کله‌ای، حوض‌خانه، راه پله، مهتابی، صدف، سرداب، تالار سرداب، مطبخ یا آشپزخانه و می‌باشند، که از این فضاها، بخش‌هایی که زنان در آن حضور پررنگ‌تری نسبت به بقیه فضاها داشته‌اند، فضاهایی مانند، سه دری، مطبخ، کله‌ای، طنبی، حوضخانه و ... می‌باشند که در گذر زمان باعث تغییر در ساماندهی فضایی

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۳۱

آن شده‌اند. در پی این تعاریف گرافی (شکل شماره ۱) از خانه‌های تاریخی ایجاد شده است که در جدول شماره (۲) به تحلیل مؤلفه‌های بدست آمده در آنها پرداخته شده‌است.



شکل ۱. قرارگیری فضاها در خانه‌های تاریخی
مأخذ: نگارندگان

۴.۴ گونه‌بندی خانه‌های معاصر

در گونه بندی خانه‌های معاصر جدول (شماره ۱) بر اساس مالکیت خانه‌ها در دو دسته کلی مالکیت خانه با یک نفر و مالکیت خانه با چند نفر تنظیم شده است که در ادامه این تقسیم‌بندی، گونه بندی هر کدام از دسته‌ها را بر اساس قرارگیری توده فضاهای خدماتی، مسکونی و حیاط در کنار یکدیگر، ویلایی و آپارتمانی بودن خانه‌ها و نهایتاً شمالی و جنوبی بودن خانه‌ها انجام یافته است.

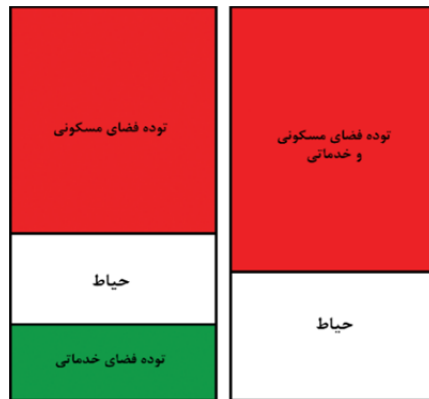
جدول ۱. گونه‌بندی مسکن
مأخذ: نگارندگان

گونه‌های خانه‌های معاصر											
مالکیت خانه با چند نفر					مالکیت خانه با یک نفر						
آپارتمانی ثانویه (الگوی متأخر آپارتمانی) حیاط بدون کاربرد می‌باشد.					آپارتمانی اولیه (الگوی اولیه آپارتمانی) حیاط بدون کاربرد می‌باشد.					توده خدماتی در یک سمت بنا و توده مسکونی بنا در سمت دیگر آن قرار گرفته و حیاط به عنوان جداکننده ما بین این دو توده می‌باشد. (حیاط کاربردی می‌باشد)	توده خدماتی و مسکونی در این گونه از بنا در یک سمت قرار گرفته و حیاط در سمت دیگر بنا قرار دارد. (حیاط کاربردی می‌باشد)
دیاگرام شماره ۱											
۱ ۱۰۰٪ جنوبی		۲ ۱۰۰٪ جنوبی		۳ ۱۰۰٪ جنوبی		۴ ۱۰۰٪ جنوبی		۵ ۱۰۰٪ جنوبی		شمالی	
۱ ۱۰۰٪ جنوبی		۲ ۱۰۰٪ جنوبی		۳ ۱۰۰٪ جنوبی		۴ ۱۰۰٪ جنوبی		۵ ۱۰۰٪ جنوبی		شمالی	

۱.۴.۴ گونه اول مسکن معاصر (مالکیت خانه تحت تصرف یک نفر)

در این گونه از مسکن، فضاهای موجود در مسکن به سه بخش تقسیم می‌شوند. بخش اول فضاهای اقامتی را شامل می‌شود که در توده مسکونی قرار می‌گیرند بخش دوم فضاهای خدماتی را شامل می‌شود که در توده خدماتی قرار می‌گیرند و بخش سوم شامل حیاط می‌باشد. این دسته از گونه‌بندی مسکن معاصر با توجه به قرارگیری حیاط و توده‌های خدماتی و مسکونی در کنار هم به دو دسته تقسیم می‌شود.

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۳۳



شکل ۲. قرارگیری فضاهای گونه شماره ۱ و شماره ۲ از گونه‌بندی مسکن (مأخذ: نگارندگان)

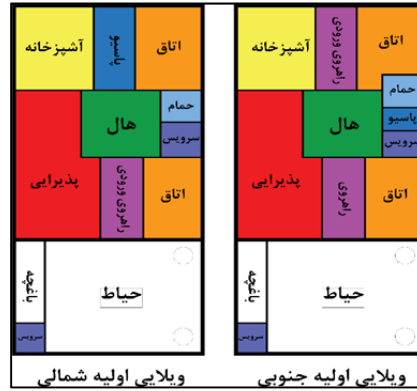


شکل ۳. گونه اول مسکن معاصر
منبع: آرشیو سازمان نظام مهندسی ساختمان آ. ش؛ تحلیل: نگارندگان

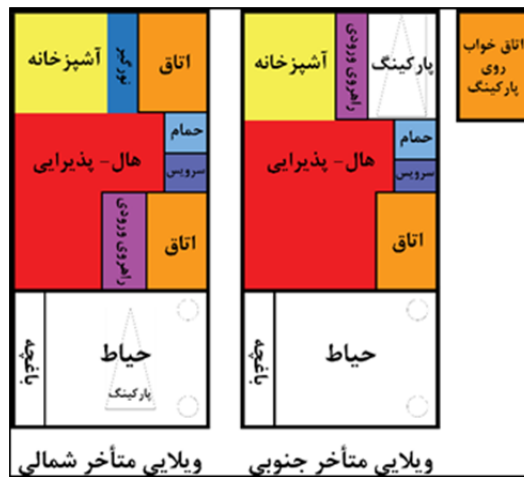
۲.۴.۴ توده خدماتی و مسکونی در یک سمت و حیاط در سمت دیگر

این دسته شامل گونه‌بندی مسکن ویلایی به دو قسم می‌باشد.

۳۴ پژوهش‌نامه زنان، سال ۱۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲



شکل ۴. گونه دوم مسکن معاصر



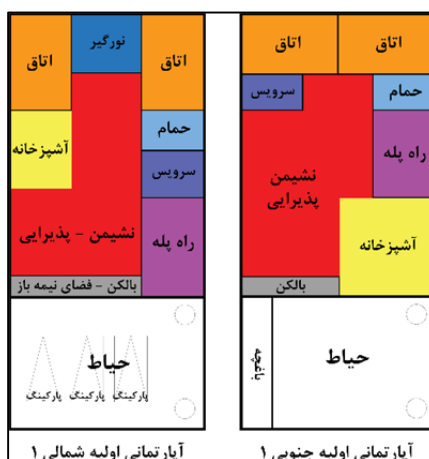
شکل ۵. گونه سوم مسکن معاصر

در بخش دوم گونه‌بندی مسکن معاصر، مسکن از مالکیت یک نفر به مالکیت چند نفر تغییر می‌کند و تقسیم بندی مالکیت ساختمان در طبقات صورت می‌گیرد. این نوع گونه‌بندی در رساله معین آقای مهر به دو شکل آپارتمانی اولیه و آپارتمانی ثانویه (متأخر) تقسیم گشته است که هر تقسیم بندی دارای دو نوع بنای شمالی و جنوبی می باشد. (شکل شماره ۶ تا ۹ برگرفته از رساله دکتری آقای معین آقای مهر می باشد).

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۳۵

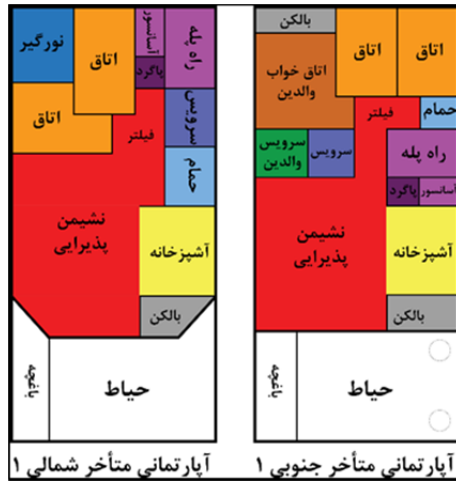


شکل ۶. گونه چهارم: مسکن آپارتمانی اولیه - شمالی و جنوبی نوع ۱

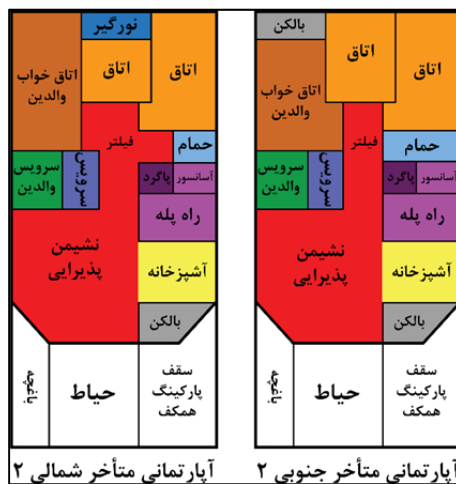


شکل ۷. گونه پنجم: مسکن آپارتمانی اولیه - شمالی و جنوبی نوع ۲

۳۶ پژوهشنامه زنان، سال ۱۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲



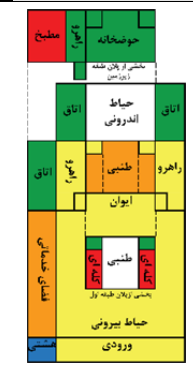
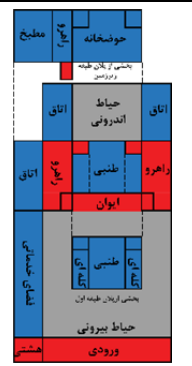
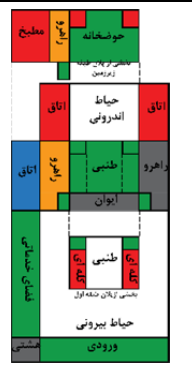
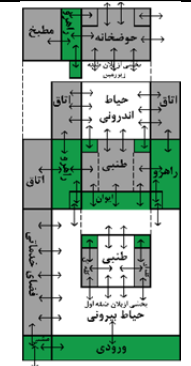


شکل ۸. گونه ششم: مسکن آپارتمانی ثانویه - شمالی و جنوبی نوع ۱



شکل ۹. گونه هفتم: مسکن آپارتمانی ثانویه - شمالی و جنوبی نوع ۲

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بیٹی و دیگران) ۳۷

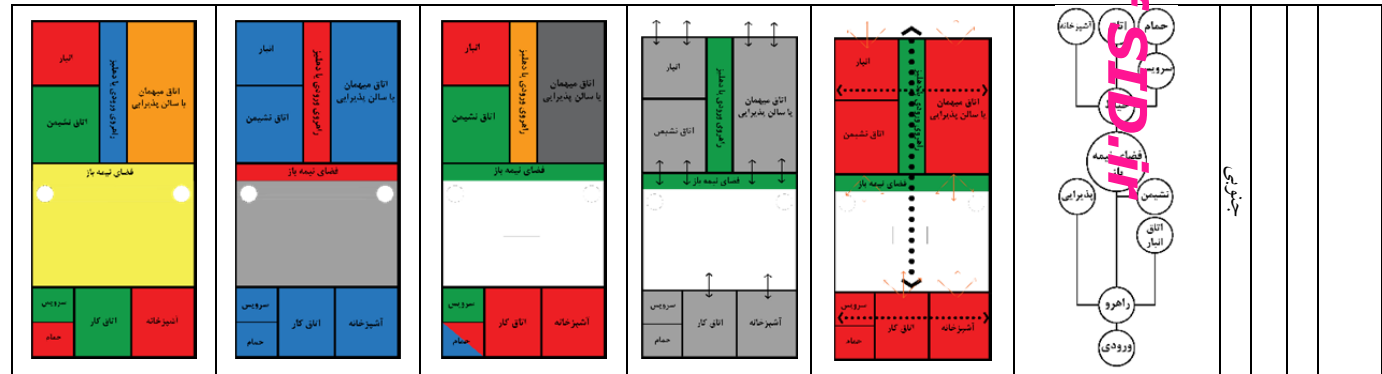
جدول ۲. گونه تاریخی از گونه بندی مسکن
مأخذ: نگارندگان

هم نشینی فضا ها	روابط بین گونه های باز، بسته و نیمه باز	ورودی و ارتباط با معبر در داخل پلان	دید و حریم	ارتباطات فضایی	سلسله مراتب و نحوه ریش
<p>فضای عمومی</p> <p>فضای عمومی-خصوصی</p> <p>فضای خصوصی-عمومی</p> <p>فضای خصوصی</p> <p>فضای کاملاً خصوصی</p>	<p>فضاهای باز</p> <p>فضاهای بسته</p> <p>فضاهای پوشیده</p>	<p>فضای تک رو</p> <p>فضای دو رو</p> <p>فضای سه رو</p> <p>فضای چهار رو</p> <p>فاقد جبهه بیرونی</p>	<p>بسط فضایی</p> <p>بسط چشم اندازی</p> <p>انواع حریم ها و فضاهای بینابینی</p>	<p>فضای مکتب برای اقامت های طولانی</p> <p>فضای حریم برای اقامت کوتاه</p> <p>بسط چشم اندازی و نوری</p> <p>شیوه ترکیب و بسط فضایی</p>	<p>سلسله مراتب و نحوه ریش</p>
					

خانه ها
گونه بندی مسکن

خانه تاریخی
گونه تاریخی

گونه تاریخی: این الگو که از بازه زمانی دوره قاجار و قبل تر اقتباس گرفته شده است، ساخت بناهای مسکونی و تقسیم بندی فضایی داخل محدوده، با اولویت حیاطها بوده است و حیاط دارای اهمیت بالایی بوده و با توجه به ابعاد زمین برخی خانه ها دارای ۲ حیاط به شکل های اندرونی و بیرونی و برخی دارای یک حیاط بودند؛ که در این تقسیم بندی، شکل قطعه و محدوده مجاز به ساخت به هر شکلی که بود، حیاطها گونیا و راست گوشه ساخته می شد و فضاهای باقی مانده در اطراف حیاطها به فضاهای خدماتی و مسکونی اختصاص داده می شد. لازم به ذکر است در این تقسیم بندی، حیاط ها با توجه به ابعاد و شکل قطعه، از ۱ وجه تا ۴ وجه منتهی به توده فضای خدماتی و مسکونی بودند. در این گونه محلی که میهمان در آن ساکن می شد (فضای طبیبی) در میان فضاها دارای اهمیت بالایی بود و به عنوان مرکز خانه در نظر گرفته می شد. اما محلی که بانوی خانه در آن قرار داشت، در قسمت کله ای در بالای طبیبی به شکل نقابی دارای پنجره های کوچک بوده و دسترسی به آن از طریق پلکانی از اتاق های جانبی انجام می گرفت و به نوعی در زمانی که میهمان وارد خانه می شد، بانوی خانه در این فضاها مسکن می گرفت. محل دومی که بانوی خانه در آن قرار داشت و به پخت و پز مشغول می شد، فضایی به نام مطبخ در زیرزمین خانه قرار داشت. فلذا طبق موارد فوق الذکر و تحلیل ها به صورت مشاهده و بررسی تطبیقی، این مورد حائز اهمیت می باشد که در گونه های تاریخی محلی که بانوی خانه در آن قرار داشت، دارای ارزش مکانی پایین تر بوده است.



شماره ۲-۴۰-۷



بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۴۱

خانه معاصر - الگوی شماره ۱: در این الگو، فضا و محدوده ساخت کوچک تر شده اما حیاط مسکونی دارای اهمیت بالایی می‌باشد، فلذا توده فضای خدماتی و مسکونی از هم جدا شده و حیاط ما بین این دو توده قرار گرفته است. بنا دارای فضاهای باز، بسته و پوشیده به صورت متوالی می‌باشد، فضایی که مهمان در آن قرار می‌گرفت و فضایی که برای نشیمن اختصاص داده شده بود، در بالا دست خانه قرار داشت و دارای ارزش مکانی بالایی در سازمان فضایی مسکن بود، اما فضایی که کد بانوی خانه در آن در حال پخت و پز بود به صورت هم‌رده با اتاق کار و سرویس بهداشتی در پایین دست خانه قرار داشت و این نشان از آن دارد که دارای اهمیت کمتری بوده است.

جدول (۲-۲). الگوی شماره دو از گونه‌بندی مسکن در خانه معاصر
 مأخذ: نگارندگان

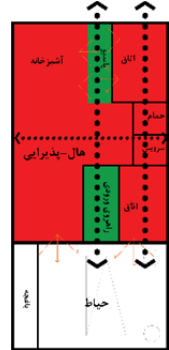




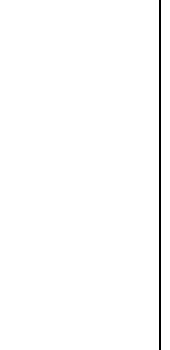

خانه‌ها	گونه‌بندی مسکن	ارتباطات فضایی	دید و حریم	ورودی و ارتباط با معبر در داخل پلان	روابط بین گونه‌های باز، بسته و نیمه باز	هم نشینی فضاها
خانه معاصر	سال ساخت دهه ۶۰ الی ۷۰ گونه شماره ۲ ژوئلی اولیه شمالی	سلسله مراتب و نحوه رزش	<p>■ بسط فضایی</p> <p>↗ بسط چشم اندازی</p> <p>■ انواع حریم ها و فضاهای بینابینی</p>	<p>■ فضای تک رو</p> <p>■ فضای دو رو</p> <p>■ فضای سه رو</p> <p>■ فضای چهار رو</p> <p>■ فاقد جنبه بیرونی</p>	<p>■ فضاهای باز</p> <p>■ فضاهای بسته</p> <p>■ فضاهای پوشیده</p>	<p>■ فضای عمومی</p> <p>■ فضای عمومی-خصوصی</p> <p>■ فضای خصوصی-عمومی</p> <p>■ فضای خصوصی</p> <p>■ فضای کاملاً خصوصی</p>

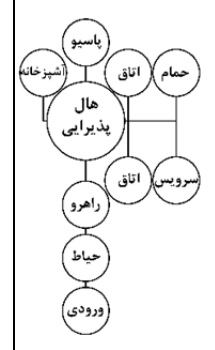
بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بیٹی و دیگران) ۴۳

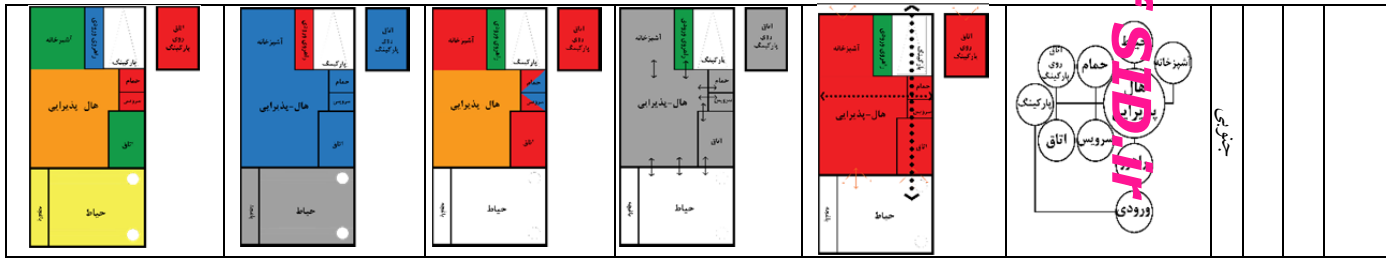


خانه معاصر - گونه شماره ۲- ویلایی اولیه: در این گونه از ساختمان‌های معاصر، ادغام توده فضای خدماتی و مسکونی قابل مشاهده است، به گونه‌ای که، محدوده ساخت به دو بخش تقسیم شده است، یک بخش برای فضای باز و یک بخش برای فضای بسته، که در برخی نمونه‌های مورد بررسی، ترتیب، فضای باز، بسته و نیمه باز نیز رعایت شده است. در این گونه نیز به مانند گونه‌های بررسی شده قبل تر، حیاط حائز اهمیت بوده است و در داخل بنا، نمود فضایی جدید با عنوان هال به چشم می‌آید که این فضا در سازمان فضایی مسکن، پر اهمیت‌ترین فضای خانه در نظر گرفته شده است، زیرا همه فضاهای اطراف و دورچین شده، از طریق فضای هال به یکدیگر اتصال یافته است. فضاهایی که بانوی خانه در آن قرار دارد، در این سازمان فضایی، جابجا شده و ارزش یافته است و دیگر در جایگاهی هم ارزش با سرویس‌های بهداشتی قرار ندارد. آشپزخانه به عنوان فضایی که بانوی خانه در طول روز در آن مکان قرار داشت، دارای ارزش و جایگاهی همسان با اتاق خواب‌ها می‌باشد. اما فضای دیگری که در سازمان فضایی این گونه به چشم می‌آید، فضای پذیرایی یا همان اتاق مهمان می‌باشد که مطابق گونه‌های تحلیل شده قبل دارای ارزش و جایگاهی بالاتر از سایر فضاها در سازمان فضایی مسکن می‌باشد.

جدول (۲-۳). الگوی شماره سه از گونه‌بندی مسکن در خانه معاصر
 مأخذ: نگارندگان

خانه‌ها	گونه‌بندی مسکن	ارتباطات فضایی	دید و حریم	ورودی و ارتباط با معبر در داخل پلان	روابط بین گونه‌های باز، بسته و نیمه باز	هم‌نشینی فضاها
خانه معاصر	سال ساخت دهه ۷۰ الی ۸۰ گونه شماره ۳-یادگیری متأخر شمالی	سلسله مراتب و نحوه رشت	فضای مکتب برای اقامت‌های طولانی فضای حریم برای اقامت کوتاه بسط چشم اندازی و نوری شبه ترکیب و بسط فضایی	بسط فضایی بسط چشم اندازی انواع حریم‌ها و فضاهای بینابینی	فضای تک رو فضای دو رو فضای سه رو فضای چهار رو فاقد جبهه بیرونی	فضای عمومی فضای عمومی-خصوصی فضای خصوصی-عمومی فضای خصوصی فضای کاملاً خصوصی
						



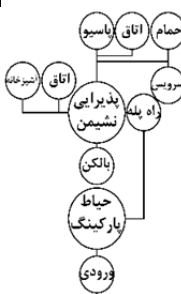


بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۴۷

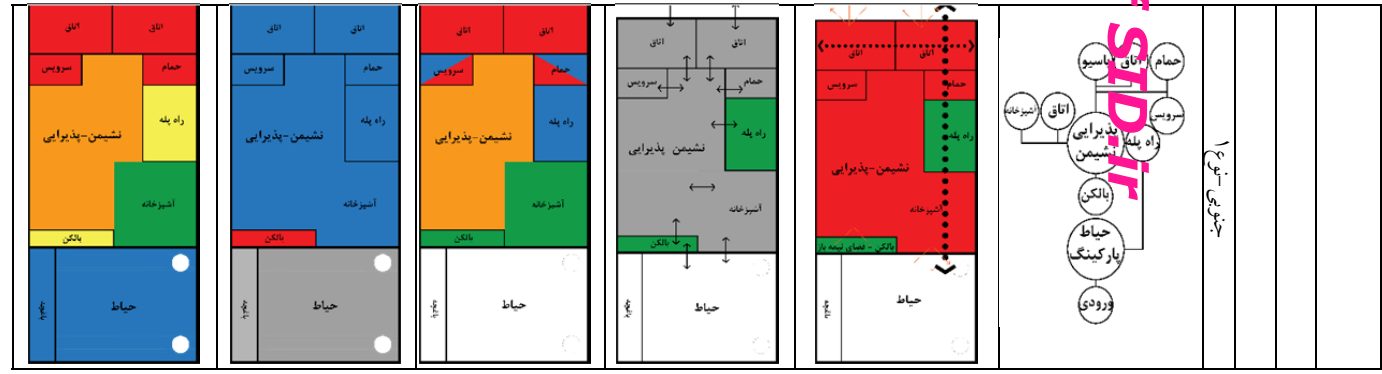
خانه معاصر - گونه شماره ۳- ویلایی متأخر: در گونه مسکن معاصر ویلایی متأخر، همان سازمان فضایی ویلایی اولیه موجود می‌باشد، اما اصلی‌ترین تغییری که در این گونه از گونه‌های مسکن معاصر اتفاق افتاده است، ادغام فضای هال با پذیرایی می‌باشد و اصلی‌ترین تغییر ارتباط مستقیم فضای آشپزخانه با پذیرایی می‌باشد که دیگر به مانند قبل ارتباط غیرمستقیم برقرار نیست. ارتباط بصری بین دو فضا موجود نیست و برقراری ارتباط بین فضای آشپزخانه و پذیرایی به وسیله یک درب صورت می‌پذیرد. این تغییر در سازمان فضایی این گونه از مسکن‌های معاصر، نشان از ارزش دهی به فضای آشپزخانه و محلی که بانوی خانه در آن قرار گرفته است دارد که در این سازماندهی هم ارزش با فضای پذیرایی یا اتاق مهمان می‌باشد با این تفاوت که در بیشتر نمونه‌های بررسی شده، به عنوان همان فضای "کاملاً خصوصی" مورد استفاده قرار می‌گرفت و حالت "کاملاً خصوصی" قبل خود را دارا بود.

جدول (۲-۴). الگوی شماره ۴ از گونه‌بندی مسکن در خانه معاصر
 مأخذ: نگارندگان

خانه‌ها	گونه‌بندی مسکن	ارتباطات فضایی	دید و حریم	ورودی و ارتباط با معبر در داخل پلان	روابط بین گونه‌های باز، بسته و نیمه باز	هم نشینی فضاها
خانه معاصر	سال ساخت دهه ۸۰ الی ۹۰ گونه شماره ۴-آبارتقانی اولیه - نوع ۱ شمالی-نوع ۱	سلسله مراتب و نحوه رزش	فضای مکتب برای اقامت‌های طولانی فضای حریم برای اقامت کوتاه بسط چشم اندازی و نوری شیوه ترکیب و بسط فضایی	فضای تک رو فضای دو رو فضای سه رو فضای چهار رو فاقد جبهه بیرونی	فضاهای باز فضاهای بسته فضاهای پوشیده	فضای عمومی فضای عمومی-خصوصی فضای خصوصی-عمومی فضای خصوصی فضای کاملاً خصوصی



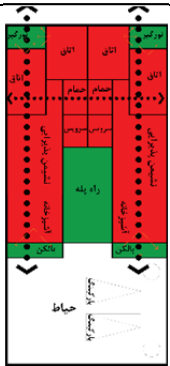
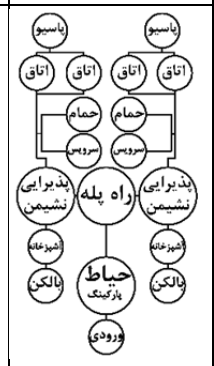
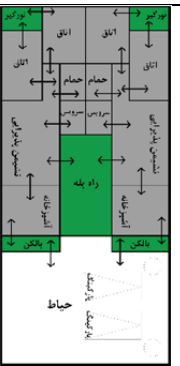
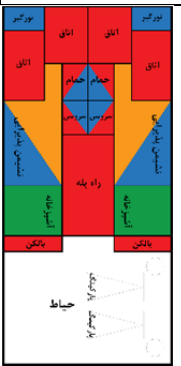
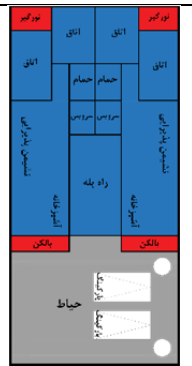

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بیٹی و دیگران) ۴۹



خانه معاصر - گونه شماره ۴ - آپارتمانی اولیه نوع ۱: لازم به ذکر است، تا گونه ویلایی متاخر، بنا و ساختمان تحت مالکیت یک شخص بوده و همه افرادی که در داخل یک ساختمان در گذران زندگی بودند، اعضای یک خانواده بودند. در گونه آپارتمانی اولیه به بعد، یک بنا در طبقات بالاتر دارای چندین مالک بود. فلذا پدیدار شدن مالکیت واحدهای مسکونی منجر به کم اهمیت شدن، فضای حیاط و تبدیل به مشاع شده است. در این گونه از گونه‌های مسکن معاصر، تغییری که در فضای داخل خانه و سازمان دهی آن رخ داده است، تغییر فضای آشپزخانه از حالت "کاملاً خصوصی" به "خصوصی" و در برخی موارد به "نیمه خصوصی" یا "نیمه عمومی" می‌باشد. ارتباط بین فضای آشپزخانه و پذیرایی به گونه‌ایست که، ارتباط بصری بین فضای پذیرایی و آشپزخانه، به وسیله open دارای تزئینات به نام شاه عباسی برقرار است. در نمونه‌های شمالی بدون نورگیری بوده اما در نمونه‌های جنوبی دارای نورگیری حتی دارای ارتباط مستقیم و گاه غیر مستقیم با فضای نیمه باز (بالکن) می‌باشد. این تغییر از حالت کاملاً خصوصی به حالت نیمه خصوصی یا نیمه عمومی نشان از تغییر در ذهنیت مردم و نسبت به هر آن چیزی که قبلاً بود به ویژه مکانی که بانوی خانه در آن قرار داشته است دارد.

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بیٹی و دیگران) ۵۱

جدول (۲-۵). الگوی شماره پنج از گونه‌بندی مسکن در خانه معاصر
 مأخذ: نگارندگان

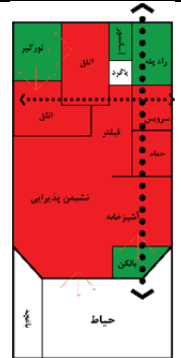
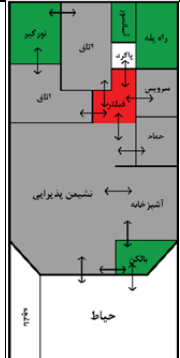

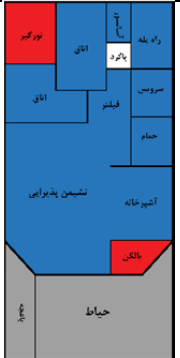



خانه‌ها	گونه‌بندی مسکن	ارتباطات فضایی	دید و حریم	ورودی و ارتباط با معبر در داخل پلان	روابط بین گونه‌های باز، بسته و نیمه باز	هم‌نشینی فضاها	
خانه معاصر	سال ساخت دهه ۸۰ الی ۹۰ گونه شماره ۵ - آارتعمانی اولیه - تاریخ ۲ شمالی-جنوبی	سلسله مراتب و نحوه رزش	فضای مکت برای اقامت‌های طولانی فضای حریم برای اقامت کوتاه بسط چشم‌اندازی و نوری ۲۰ شویه ترکیب و بسط فضایی	بسط فضایی بسط چشم‌اندازی انواع حریم‌ها و فضاهای بینابینی	فضای تک رو فضای دو رو فضای سه رو فضای چهار رو فاقد جنبه بیرونی	فضاهای باز فضاهای بسته فضاهای پوشیده	فضای عمومی فضای عمومی-خصوصی فضای خصوصی-عمومی فضای خصوصی فضای کاملاً خصوصی
							

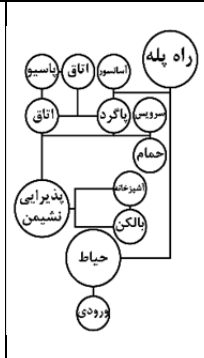


بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۵۳

خانه معاصر - گونه شماره ۵- آپارتمانی اولیه نوع ۲: در این گونه از گونه بندی مسکن، رواج آپارتمان نشینی و آپارتمان سازی منجر به پدیدار شدن بناهای دو واحدی در هر طبقه، شده است. این پدیده باعث شد در برخی نمونه‌ها به موجب کم بودن فضای و کمتر شدن متراژ مفید، از تعبیه نورگیری به برخی فضاها چشم پوشی به عمل آید. در بررسی نقشه‌های این دوره در بسیاری از موارد، ارزش و جایگاهی که آشپزخانه دارد، به مراتب بالاتر فضای پذیرایی و نشیمن می‌باشد، مطابق مشاهدات و تحلیل‌ها به روش تطبیقی، آشپزخانه به عنوان فضای اصلی خانه دارای نورگیری و دارای دسترسی به بالکن بوده اما بخش پذیرایی دارای نور غیرمستقیم و دسترسی غیر مستقیم به فضای نیمه باز (بالکن) می‌باشد. در نمونه‌های تک‌واحدی جنوبی نیز، فقط تغییر در بخش قرار گیری سرویس‌ها نمود داشته است.

جدول (۲-۶). الگوی شماره شش از گونه‌بندی مسکن در خانه معاصر
 مأخذ: نگارندگان

خانه‌ها	گونه بندی مسکن	ارتباطات فضایی	دید و حریم	ورودی و ارتباط با معبر در داخل پلان	روابط بین گونه های باز، بسته و نیمه باز	هم نشینی فضا ها
خانه معاصر	سال ساخت دهه ۹۰ الی ۱۴۰۰ گونه شماره ۶-آپارتمانی متأخر-نوع ۱ شمالی-نوع ۱	سلسله مراتب و نحوه رزش	بسط فضایی بسط چشم اندازی انواع حریم ها و فضاهای بینابینی	فضای تک رو فضای دو رو فضای سه رو فضای چهار رو فاقد جنبه بیرونی	فضاهای باز فضاهای بسته فضاهای پوشیده	فضای عمومی فضای عمومی-خصوصی فضای خصوصی-عمومی فضای خصوصی فضای کاملاً خصوصی
						



بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بیٹی و دیگران) ۵۵



خانه معاصر - گونه شماره ۶- آپارتمانی متأخر نوع ۱: در آپارتمانی نوع اول از گونه‌بندی مسکن معاصر، نمود فضایی جدید تحت عنوان فیلتر در سازمان دهی فضاها اتفاق افتاده است و نقشی که فیلتر دارد، مشابه نقش هال در گونه بندی ویلایی اولیه، تفکیک فضاهای عمومی و خصوصی و شاه راه اصلی ارتباط فضاها با یکدیگر می‌باشد. فضای نیمه بازی که آشپزخانه در گونه‌های قبلی به صورت غیر مستقیم به آن دسترسی داشت و یا با پذیرایی و نشیمن در تعامل بود، در این گونه، فضای نیمه باز (بالکن) در اختیار کامل آشپزخانه بود و در مواردی، از فضای موجود به عنوان آشپزخانه سرد و گرم، مورد استفاده قرار می‌گیرد و به نوعی بالکن کارایی سابق خود را از دست داده است. این گونه از گونه بندی مسکن، آغازی برای ظهوری فضاهایی همچون اتاق خواب والدین، اتاق لباس، رختشورخانه- به عنوان فضاهای دیگر که محل حضور بانوان است- می‌باشد. نمود یافتن فضاهایی جدید و توجه بیشتر به محلی که بانوان خانه در آن حضور دارند و حتی تغییر در جایگاه فضاها در سازمان فضایی مسکن، همگی نشان از کاسته شدن مفاهیم مردانه نسبت به زنانگی دارد.

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بیٹی و دیگران) ۵۷

جدول (۲-۷). الگوی شماره هفت از گونه‌بندی مسکن در خانه معاصر
 مأخذ: نگارندگان

ارتباطات فضایی	دید و حریم	ورودی و ارتباط با معبر در داخل پلان	روابط بین گونه‌های باز، بسته و نیمه باز	هم نشینی فضاها
<p>سلسله مراتب و نحوه رزش</p> <p>فضای مکث برای اقامت‌های طولانی</p> <p>فضای حریم برای اقامت کوتاه</p> <p>بسط چشم اندازی و نوری</p> <p>شبهه ترکیب و بسط فضایی</p>	<p>بسط فضایی</p> <p>بسط چشم اندازی</p> <p>انواع حریم ها و فضاهای بینابینی</p>	<p>فضای تک رو</p> <p>فضای دو رو</p> <p>فضای سه رو</p> <p>فضای چهار رو</p> <p>فاقد جبهه بیرونی</p>	<p>فضاهای باز</p> <p>فضاهای بسته</p> <p>فضاهای پوشیده</p>	<p>فضای عمومی</p> <p>فضای عمومی-خصوصی</p> <p>فضای خصوصی-عمومی</p> <p>فضای خصوصی</p> <p>فضای کاملاً خصوصی</p>
<p>خانه معاصر</p> <p>سال ساخت دهه ۹۰ الی ۱۴۰۰</p> <p>گونه شماره ۷-آپارتمانی متأخر- نوع ۲</p> <p>شمالی-توجه ۲</p>	<p>بسط فضایی</p> <p>بسط چشم اندازی</p> <p>انواع حریم ها و فضاهای بینابینی</p>	<p>فضای تک رو</p> <p>فضای دو رو</p> <p>فضای سه رو</p> <p>فضای چهار رو</p> <p>فاقد جبهه بیرونی</p>	<p>فضاهای باز</p> <p>فضاهای بسته</p> <p>فضاهای پوشیده</p>	<p>فضای عمومی</p> <p>فضای عمومی-خصوصی</p> <p>فضای خصوصی-عمومی</p> <p>فضای خصوصی</p> <p>فضای کاملاً خصوصی</p>



بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۵۹

گونه شماره ۷- آپارتمانی متأخر نوع ۲- خانه معاصر: در بررسی آخرین گونه از گونه‌بندی مسکن معاصر، به عنوان آپارتمانی متأخر، توجه به فضاهای زنانه مجدد ادامه داشته است و اتاقی که برای بانوان در نظر گرفته شده بود، تحت عنوان اتاق خواب والدین، دارای سرویس بهداشتی و حمام جداگانه، دارای مترژی بزرگتر و دارای فضایی نیمه باز و مخصوص آن اتاق می‌باشد. این روند ادامه داشته و مترژی فضای پذیرایی و نشیمن کاسته شده و مترژی فضای آشپزخانه و فیلتر و فضای نیمه بازی که برای آشپزخانه در نظر گرفته شده است زیاد شده است. همچنین فضاهای جدیدتری نیز به عنوان اتاق جانبی برای آشپزخانه تحت عنوان انبار و فضای رختشورخانه اضافه شده است. سپس فضای رختشورخانه در نزدیکی حمام سازمان دهی شده است. در مواردی اتاقی برای لباس به اتاق خواب والدین تعبیه گشته است. در ادامه جهت شفاف‌سازی بیشتر وجه تمایز دوره‌ها، جدولی تنظیم شده است (جدول ۲).

جدول ۳. تغییرات گونه‌بندی مسکن در طی دوره‌های مختلف
مأخذ: نگارندگان

شرح تغییرات انجام گرفته	گونه بندی ساختمان ها
سازماندهی بنای مسکونی با اولویت حیاط گونیا قرار دادن گوشه‌های حیاط بدون حتی در قطعه زمین‌های دوزنقه‌ای قرار گیری فضاهای خدماتی و مسکونی در اطراف حیاط قرارگیری کله‌ای در قسمت فوقانی طبی کله‌ای نسبت به بقیه فضاها دارای مساحت کمتر می‌باشد قرارگرفتن مطبخ در زیرزمین	الگوی تاریخی
↓ بنا دارای فضاهای باز، بسته و نیمه باز به صورت پیوسته جدا بودن توده خدماتی و مسکونی به وسیله حیاط در وسط قرارگیری آشپزخانه در کنار سرویس و اتاق کار و در ارزش مکانی پایین تر فضای آشپزخانه دارای ارزش مکانی یکسان با سرویس‌ها می‌باشد.	الگوی شماره ۱
↓ ادغام توده خدماتی و مسکونی پدیدار شدن فضای هال در سازماندهی فضایی مسکن انتقال یافتن آشپزخانه از مکانی هم سطح با سرویس‌ها در نزدیکی ورودی به داخل فضای مسکونی و ارزش فضایی هم سطح با اتاق‌ها.	ویلاهی اولیه
↓ ادغام فضای هال و پذیرایی	ویلاهی متأخر

الگوی معاصر (دهه ۵۰ الی ۷۰)

<p>ارتباط مستقیم آشپزخانه با فضای پذیرایی و نشیمن تثبیت موقعیت مکانی آشپزخانه در سازمان فضایی مسکن حفظ هویت فضای آشپزخانه به عنوان فضایی "کاملاً خصوصی"</p>		
<p>تغییر در نوع مالکیت‌ها از یک شخص به چندین شخص در طبقات مختلف تبدیل حیاط از حالت خصوصی به مشاع تغییر فضای آشپزخانه از "کاملاً خصوصی" به "خصوصی" و "نیمه خصوصی" برقراری ارتباط بصری آشپزخانه با فضای پذیرایی و نشیمن به وسیله open بهبود موقعیت مکانی آشپزخانه در سازمان فضایی مسکن آشپزخانه دارای نورگیری و دسترسی غیر مستقیم به بالکن</p>	<p>آپارتمانی اولیه نوع ۱</p>	
<p>رواج گسترده آپارتمان نشینی و تبدیل بناهای تک واحدی به دو واحدی کم تر شدن مساحا و زیربنای ساختمان اولویت قرار دادن فضای آشپزخانه برای داشتن باز شو</p>	<p>آپارتمانی اولیه نوع ۲</p>	
<p>تغییر در دسترسی آشپزخانه به بالکن از حالت غیر مستقیم به صورت مستقیم پدیدار شدن، فیلتر در سازماندهی فضایی جدید با عملکردی مشابه هال تغییر در آشپزخانه به صورت آشپزخانه سرد و گرم بالکن کاملاً در اختیار آشپزخانه ظهور فضاهایی جدید در سازمان فضایی مسکن تحت عنوان اتاق خواب والدین پدیدار شدن فضای تعویض لباس و رختشورخانه</p>	<p>آپارتمانی متاخر نوع ۱</p>	
<p>بزرگتر شدن فضای اتاق خواب والدین توجه به وجود سرویس بهداشتی و حمام در داخل اتاق خواب والدین توجه به ایجاد فضایی نیمه باز در اتاق خواب والدین بزرگتر شدن فضای آشپزخانه ایجاد اتاق تعویض لباس در داخل اتاق خواب والدین یا در همجوار آن تغییر در موقعیت مکانی فضاهای جدیدتر مانند اتاق رختشورخانه و انتقال آن به نزدیکی حمام</p>	<p>آپارتمانی متاخر نوع ۲</p>	

۵.۴ سازمان‌یابی فضا و ذهنیت نسبت به زن

در سازمان فضایی خانه‌های معاصر، شکل‌گیری هر جزء از فضاهای این خانه‌ها به شیوه‌ای چندجانبه به شکل‌گیری اجزای دیگر از فضاها، مرتبط است. به عنوان مثال در قسم شمالی از گونه شماره (۱) حیاط به عنوان فضای واسط میان دو توده خدماتی و نشیمن نقش عنصری جداکننده را ایفا می‌کند. بخش خدماتی شامل آشپزخانه و اتاق کار و دیگر فضاها به عنوان محلی برای حضور زنان بوده است. جداکردن این بخش از بخش اصلی و فضای نشیمن خانه شامل بینشی دوگانه می‌باشد؛ بدین معنی که حضور زن و رعایت محرمانیت و احترام زن

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۶۱

رعایت می‌شده و دیگر وجه اینکه زنان در بخش نسبتاً فرعی و کمی دورتر از بخش اصلی خانه حضور داشته‌اند.

باتوجه به سلسله مراتب و نحوه رسش و ارتباطات فضایی در دو قسم از گونه شماره یک می‌توان دریافت نمود که مقصد اصلی و اوج حضور در فضا در بخش نشیمن و پذیرایی بوده است که دورترین ارتباط را با فضاهای مربوط به حضور زنان، دارد. بدین ترتیب می‌توان برداشت نمود که زنان در اولویت نخست برای حضور در فضای عمومی خانه نبودند؛ در درجه دوم بودن عواملی همچون دید و حریم را به کاربرد و درصد بالاتری من‌باب تاثیرگذاری می‌رساند، گرچه می‌توان از وجهه‌ای دیگر زنان را در درجه اول حضور در فضا با توجه به ارتباط آن با ورودی و حیاط خانه دید. فضای نیمه باز در همجواری اتاق مهمان و نشیمن نشان از اهمیت این فضاها از لحاظ عناصر موردنیاز و تعیین کننده کیفیت فضا دارد. از آنجایی که حضور فضای نیمه باز به عنوان عنصری مثبت در همجواری فضاهای اصلی می‌باشد، محل حضور زنان شامل هیچ گونه فضای نیمه بازی نیست و حتی تعداد بازشوها در این فضاها به صورت کاملاً کنترل شده می‌باشد. از آنجایی که حفظ حریم و محرمیت منجر به محدودسازی برخی فضاها و عناصر شده است، می‌توان استنباط نمود که محل حضور زنان با عناصر مثبت (عناصر الحاقی در معماری که بر کیفیت فضایی می‌افزاید) در معماری ارتباطی برعکس داشته است. بدین گونه که احتمالاً عدم وجود فضای نیمه باز یا بازشوهای بزرگتر به علت حفظ حریم زنان بوده است.

در گونه شماره (۲) با عنوان ویلایی اولیه که با دو قسم شمالی و جنوبی می‌باشد، تجمیع توده خدماتی و توده نشیمن منجر به انتقال فضای حضور زنان به همجواری فضای نشیمن و پذیرایی شده است. باتوجه به مؤلفه ارتباطات فضایی حال به عنوان فضای تقسیم در داخل توده تجمیع شده می‌باشد؛ این امر منجر به دورچین کردن فضاها شده است که هرکدام به طریقی با یکدیگر ارتباط دارند. آشپزخانه، پاسیو (گلخانه)، اتاق‌ها و سرویس به عنوان فضاهای اصلی حضور زنان در بخش فوقانی پلان به عنوان مقصد نهایی رسش قرار دارد. با توجه مؤلفه هم‌نشینی فضاها وجود فضاهای مربوط به حضور زنان در توده اصلی منجر به تاثیرگذاری بر روی ابعاد فضاهای نشیمن و پذیرایی شده است. محصور بودن فضای آشپزخانه و حضور زنان در داخل توده اصلی که به عنوان فضای خصوصی محسوب می‌شود تسهیل دسترسی در خدمات‌رسانی به فضای عمومی را امکان‌پذیر می‌سازد؛ این موضوع ایجاد تصور فضایی فراخ‌تر از حالت قبل را در خود دارد.

در گونه بعدی با عنوان ویلایی متأخر شاهد تلفیق دو بخش هال و پذیرایی هستیم که این امر موجب می‌شود تا آشپزخانه به عنوان فضای اصلی برای حضور زن ارتباط مستقیمی با هال و پذیرایی داشته باشد. این ارتباط مستقیم با تعبیر دوگانه همراه است به طریقی که درصد حریم و محرمیت زن نسبت به سازمان فضایی قبلی کاهش یافته اما حضور زن در توده اصلی با ابعادی فراتر از ابعاد قبلی، به عنوان امری مثبت تلقی خواهد شد. زنان و جایگاه اجتماعی زنان در جامعه که موجب تغییر سازمان فضایی مسکن شده است در برخی مؤلفه‌ها همانند ارتباط فضاها و ابعاد آن‌ها به طور محسوس قابل مشاهده می‌باشد. در این میان برخی تغییرات به صورت پنهان و در لایه دوم اتفاق افتاده است به عنوان مثال هال و پذیرایی به عنوان فضایی واسط میان حیاط و آشپزخانه در مسیر دید رفت و آمد و حضور زنان بوده است؛ بدین معنی که زن و جایگاه آن در خانواده از بُعد حضور پررنگ‌تر شده است. این امر در گونه‌ی بعدی با عنوان آپارتمانی اولیه بسیار پررنگ‌تر می‌باشد، با این توضیح که آشپزخانه به عنوان یکی از فضاهای اصلی حضور زنان در مرکز پلان قرار دارد. این موضوع گرچه نشان دهنده حضور زنان در قلب خانه است؛ با این حال کاسته شدن از حریم و محرمیت زنان را به همراه دارد، به گونه‌ای که آشپزخانه به صورت اُپن (Open) و و تقریباً دید مستقیم از نشیمن را به همراه خواهد داشت. عملکرد نادرست فیلتر فضای عمومی و خصوصی در این گونه (گونه شماره ۴) به چشم می‌خورد. با توجه به مؤلفه همنشینی فضاها درگیری کامل فضای حضور زنان با توده اصلی را در این گونه شاهد هستیم.

بخش دوم از گونه آپارتمانی اولیه شامل دو یا چند واحد در طبقات می‌باشد، این امر موجب درگیری بیشتر فضای حضور زنان با فضاهایی همچون نشیمن خواهد بود. در برخی موارد این موضوع با تصمیمی آگاهانه انجام می‌شود اما اغلب کمبود فضا و درخواست‌های کارفرما جهت استفاده هرچه مفیدتر از فضاها موجب این درگیری بیشتر نیز شده است. این درگیری در گونه‌ی بعدی با عنوان آپارتمانی متأخر شامل فضاهای اتاق و سرویس نیز می‌باشد. با توجه به ارتباط فضایی و فضاهای نیمه باز و همنشینی، بخش‌هایی که اکثراً محل حضور زنان می‌باشد به طریقی در پلان جای گرفته‌اند که بازتابی از ذهنیت تأثیر گذاری زنان در ساختار خانواده و چینش فضایی در پلان هستند.

در گونه آخر با عنوان آپارتمانی متأخر شاهد حضور فضاهایی مختص به زنان در قسمت‌های پراهمیت سازمان فضایی هستیم به عنوان مثال اتاق مخصوص والدین، رختشوی‌خانه، بالکن به عنوان فضای نیمه باز در همجواری اتاق والدین و آشپزخانه از این

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۶۳

دسته می‌باشد. تغییر جایگاه زنان در طول زمان منجر به ایجاد فضاهای جدید شده است که در نتیجه سازمان فضایی متفاوتی را نسبت به پلان‌های قبلی شاهد هستیم. با این حال که جایگاه زنان در جامعه نسبت به دهه‌های قبل تغییر یافته و هر لحظه در حال تغییر می‌باشد، سازمان فضایی همسو با تفکرات و عقاید نسبت به زنان تغییر یافته است. این موضوع در گونه شماره ۷ به طریقی نمود یافته که از حفظ حریم و محرمیت زنان کاسته نشده و کیفیت فضایی هم‌چنان حفظ شده است؛ در عین حال این مطلب را می‌توان با توجه به مؤلفه ارتباطات فضایی و هم‌نشینی فضاها دریافت نمود. وجود فضاهای نیمه‌باز در هم‌جواری فضاهای مربوط به زنان هم بر جایگان زن در خانواده افزوده و هم این نمود فضایی تأثیری از جایگاه زن در جامعه بر خود گرفته است.

۵. نتیجه‌گیری

تغییرات صورت گرفته در بینش نسبت به زنان در جامعه و مقیاس کوچک آن یعنی خانواده بدون شک در فضای سکونتی انسان و نحوه طراحی آن پدیدار شده است. تحولات و دگرگونی‌های صورت گرفته در این بینش به دو صورت پنهان (در لایه دوم) و آشکار در سازمان فضایی مسکن قابل مشاهده بوده و نتایج این تحقیق حاکی از تغییر سازمان فضایی مسکن در گذر زمان می‌باشد. اکثر صاحب‌نظران قائل به وجود رابطه‌ای دوسویه بین انسان و محیط هستند که تغییر هر کدام بر دیگری تأثیرگذار خواهد بود. سازمان فضایی مسکن به دلیل تغییر سبک زندگی در طی سالیان تغییر پیدا کرده است و در عین حال تغییرات کالبدی در تغییر سبک زندگی تأثیر بسیاری داشته است. این نوع تغییر در سبک زندگی نمی‌تواند فی‌نفسه باشد مگر با تغییر ذهنیت عامه که این موضوع مشخصاً موجب تغییر سازمان فضایی مسکن معاصر شده است. بررسی پلان‌ها نشان از وجود تغییرات سازمان فضایی مسکن دارد و این تغییرات در عین حال که تأثیرگذار بر ساکنین است، متأثر از ذهنیت خود ساکنین است. بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که اگر تغییری در سازمان فضایی مسکن روی داده است، مطمئناً تغییر ذهنیتی نیز واقع شده است.

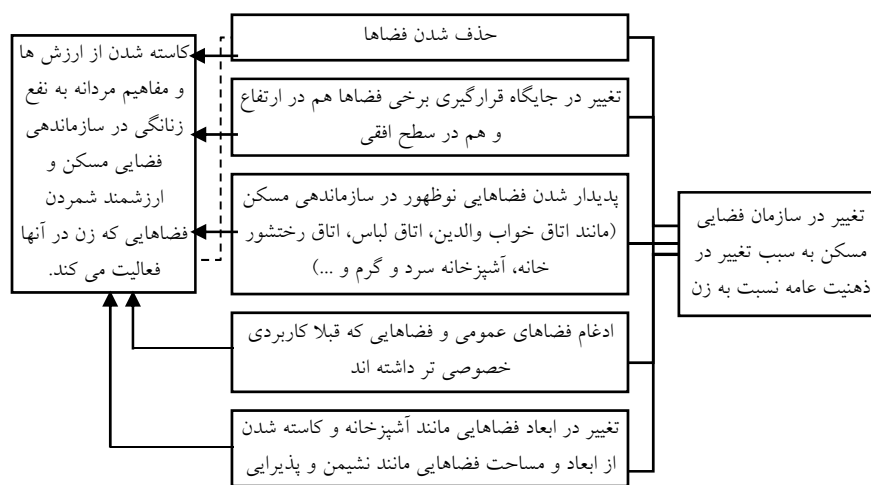
نتایج حاصله نشان از آن دارد که بین تغییرات در ذهنیت عامه نسبت به زنان و تغییرات در سازمان فضایی مسکن ارتباط معناداری وجود دارد. ارتباط بین این دو مولفه بدین صورت می‌باشد که با گذر زمان و آگاهی بیشتر زنان نسبت به جامعه، زن خود را مستعد علم‌اندوزی، جایگاه اجتماعی بالاتر، کسب درآمد می‌بیند و با بیشتر شدن اعتماد به نفسش،

نظرات او در ساختار قدرت خانواده اهمیت پیدا می‌کند و گاهی نیز حاکمیت ساختار قدرت خانواده را از مرد به زن تغییر می‌دهد و در اموری چون نحوه مقابله با مشکلات در بطن خانواده و بعدها در امور تخصصی‌تر نظیر سازماندهی فضایی مسکن ایفای نقش می‌کند. این نتیجه‌گیری همسو با نتیجه‌ی پژوهش وحدت‌طلب و حیدری می‌باشد و نتایج حاکی از آن است که از دلالت‌های بصری مرتبط با مفاهیم مردانه به نفع زنانگی کاسته شده است که یکی از دلایل مهم این موضوع را حضور پررنگ زنان در عرصه سیاست و معماری برشمرده است.

با تاثیر گذاری زنان در ساختار تصمیم‌گیری‌های خانواده، تاثیرات او در سازماندهی فضایی مسکن نیز پدیدار می‌شود، این تاثیر گذاری در سازماندهی فضایی مسکن که از طریق نتایج تحلیل‌های شش‌گانه انجام گرفته بدست آمده است، به چهار حالت ۱- تغییر موقعیت یک فضا در سازماندهی فضایی مسکن، ۲- حذف یا اضافه شدن فضاهایی در سازماندهی فضاها، ۳- ترکیب یک فضا با فضاهایی دیگر و ۴- تغییر در کالبد فضا و نوع ارتباط با فضاهای پیرامون می‌باشد. در بررسی سازماندهی فضایی مسکن این مورد در تحلیل‌های شش‌گانه قابل‌رویت می‌باشد که به عرصه قدرت آمدن زنان و تاثیر آنها بر تصمیم‌گیری‌ها و نیز حضور آنها در عرصه‌های اجتماعی موجب شده فضاهایی مانند آشپزخانه، اتاق نشیمن، سرویس‌های بهداشتی و حمام (که پیش‌تر در مسکن اولیه معاصر و تاریخی جزو فضاهایی با درجه اهمیت پایین‌تر محسوب می‌شدند) در مسکن امروزی از اهمیت بالاتری برخوردار شده و در قرارگیری این فضاها در سازماندهی فضایی مانند سلسله مراتب و نحوه رزش، دید و حریم و روابط بین فضاهای باز، بسته و نیمه باز تغییراتی رخ داده است. حتی آشپزخانه که قبلاً جزء فضاهای کاملاً خصوصی و فضایی بسته محسوب می‌شد و مختص بانوی خانه بود، در مسکن معاصر متأخر، به فضایی نیمه خصوصی و فضایی نیمه باز برای در ارتباط بودن با میهمان خانواده و فضایی برای خدمات‌دهی بهتر تبدیل گشته است که می‌توان این نتیجه را این‌گونه نیز بیان کرد که تغییر از فضایی کاملاً خصوصی به فضایی نیمه خصوصی در آشپزخانه بدین منظور بوده که نقش فضای کله‌ای که در خانه‌های تاریخی برای در جریان بودن اتفاقات در مواقع حضور میهمان در طنبی یا شاه‌نشین در مراسمات پراهمیت مانند مراسم خواستگاری و ... را ایفا کند. در ادامه بررسی‌ها، پدیدار شدن فضاهایی جدید نظیر اتاق والدین همراه با سرویس بهداشتی، فضای رختشورخانه و ... در مسکن معاصر متأخر در پی کاستن نیازها نیز صورت گرفته‌است، حتی ادغام فضای هال با فضای پذیرایی که موجب محو شدن فضایی برای

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۶۵

کاهش دید و حریم در خانه‌های معاصر اولیه شده است، در خانه‌های متاخرتر فضایی تحت‌عنوان فیلتر اما نه به بزرگی فضای هال، در نظر گرفته شده که باعث تفکیک بهتر فضاهای خصوصی و عمومی در مسکن متأخر می‌شود که نشان از توجه بیشتر به فضاهای زنانه در مسکن دارد.



شکل ۱۰. تغییرات سازمان فضایی مسکن همسو با تغییر ذهنیت عامه نسبت به زن
منبع: نگارندگان

نتیجه حاصل از این پژوهش در زمینه مسکن که موضوع اصلی مورد بررسی بوده و در پی پاسخ‌گویی به خلاء موجود در ارتباط سه موضوع ذهنیت عامه، زن و سازماندهی فضایی مسکن بوده است، نشان می‌دهد که حتی مردان، ذهنیت عامه‌ای که نسبت به زن داشته‌اند را تغییر داده و نظرات و تغییرات ایجاد شده توسط زنان در امور تخصصی‌تر مانند سازماندهی فضایی مسکن را پذیرفته‌اند.

در توجه بیشتر به تغییرات سازماندهی فضایی مسکن، که در گذر از مسکن تاریخی به معاصر به طور واضح، قابل ملاحظه و برداشت است، دخالت مولفه‌ی اقتصاد نیز می‌تواند راهی روشن برای علت‌یابی تغییرات صورت گرفته باشد. در پژوهش‌های آتی نحوه دخالت مؤلفه‌های اقتصادی مانند نظرات سازندگان و کارفرمایان در فروش اقتصادی‌تر ساختمان‌ها و

۶۶ پژوهش‌نامه زنان، سال ۱۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲

واحدهای مسکونی که می‌تواند علتی دیگر از دلایل رخداد این تغییرات در مسکن را برایمان نمایان سازد، موضوعی جالب و قابل بررسی می‌باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. این روند در دوره قاجار شروع شده و در دوران پهلوی به اوج خود رسید.
۲. لایه‌ای عمیق‌تر نسبت به لایه سطحی (برداشت اولیه) می‌باشد.

کتاب‌نامه

- آقای مهر، معین (۱۳۹۹)، تبیین پایایی و پویایی هویت فرهنگی در مجموعه‌های مسکونی، رساله دکتری با راهنمایی خانوم دکتر مینو قره‌بگلو، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، دانشکده معماری و شهرسازی: تبریز.
- آرشیو سازمان نظام مهندسی ساختمان، استان آذربایجان شرقی، تبریز.
- ارمغان، مریم؛ سلطان‌زاده، حسین؛ ایرانی‌بهبهانی، هما (۱۳۹۴)، بازتعریف نقش زن در خانواده و تأثیر آن بر تزیینات نقاشی و ساختار خانه‌های اعیانی تهران در دوره قاجار، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشکده هنر، معماری و شهرسازی نظر، سال دوازدهم، ش ۳۴، ص ۲۴-۱۱.
- باغزم، ریحانه؛ سفیری، خدیجه؛ میرزایی، خلیل؛ کلاتری، عبدالحسین (۱۴۰۱)، طرد زنان در فضای شهری، نشریه پژوهش‌نامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۱۳، ش ۲، ۸۳-۴۷.
- جارویس، هلن؛ کانتور، پاولا؛ کلارک، جانانان (۱۳۹۷)، شهر و جنسیت، ترجمه محمد شارع‌پور، تهران: نشر علمی و فرهنگی.
- حائری مازندرانی، محمدرضا (۱۳۸۸)، خانه، فرهنگ، طبیعت، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- حجت، عیسی (۱۳۹۱)، مشق معماری، تهران: دانشگاه تهران.
- حسینی، اکرم؛ جعفرزاده، تکتم؛ رهبان، فهیمه (۱۳۹۵)، تدوین دستور زبان طراحی قلمروهای فضایی مسکن به منظور بهبود تعامل اعضای خانواده، نشریه مسکن و محیط روستا، دوره ۳۵، ش ۱۵۴، ۵۸-۴۱.
- حیاتی، حامد؛ اسفندیاری، شادان (۱۳۹۵)، بررسی سازمان دهی فضایی خانه‌های سنتی خوزستان. نشریه تحقیقات جدید در علوم انسانی، دوره دوم، ش ۳، ص ۱۵۸-۱۵۱.
- حیاتی، حامد؛ امین‌پور، احمد؛ مدنی، رامین (۱۳۹۶)، تأثیر اصل حریم زنان بر معماری خانه‌های ایرانی براساس آموزه‌های اسلامی، فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ، سال هشتم، ش ۳۲، ص ۶۱-۴۷.
- حیدری، حسن؛ ابراهیمی‌نسب، یوسف (۱۳۸۹)، جایگاه زن در گذر تاریخ و سیری در حقوق آن، فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ، سال دوم، ش ۵، ص ۸۴-۷۱.

بازتاب تغییر ذهنیت عامه نسبت به ... (حامد بی‌تی و دیگران) ۶۷

حیدری، علی‌اکبر؛ تقی‌پور، ملیحه (۱۴۰۰)، ارزیابی نقش کیفیت معماری در ارتقا کیفیت زندگی در مجتمع‌های مسکونی از دیدگاه سلامت ساکنان، نشریه علمی مطالعات شهری، دوره ۱۰، ش ۴۰، ص ۴۳-۵۸.

خان‌بازاده، ساناز؛ ارمغان، مریم؛ سهیلی، جمال‌الدین (۱۳۹۹)، بررسی نقش زنان معمار در معماری معاصر ایران (۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ خورشیدی)، نشریه علمی پژوهشی زن در فرهنگ و هنر، دوره ۱۲، ش ۱، ص ۴۹-۱۹.

ذکایی، محمد سعید (۱۳۹۰)، مطالعات فرهنگی و مطالعات حافظه، نشریه مطالعات اجتماعی ایران، دوره ۵، شماره ۳، ص ۷۲-۹۶.

رستگار خالد، امیر (۱۳۸۵)، اشتغال زنان و ضرورت‌های کنترل فشارهای ناشی از کار خانگی، دو ماهنامه علمی و پژوهشی دانشگاه شاهد، ۱۳ (۱۹)، ص ۳۲-۵۲.

رضوی‌زاده، اعظم سادات (۱۳۹۹)، بررسی ابعاد پایداری کهن الگوهای معماری گذشته به منظور تداوم در طراحی خانه امروز (استخراج احکام مبتنی بر کهن الگوهای اقلیم گرم و خشک)، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، ش ۲۷، ص ۸۰-۹۸.

رئسی، محمد منان (۱۳۹۶)، تحلیل مکان‌یابی ریزفضاهای مسکن معاصر ایرانی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی، نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ش ۱۳، ص ۱۳۳-۱۲۳.

سلطانی، مهدی؛ ندیمی، هادی (۱۳۹۸)، تاریخ ذهنیت عامه در معماری ایران: موضوعات، روش‌ها و منابع، فصلنامه علمی مرمت و معماری ایران، سال نهم، شماره نوزدهم.

شاهزمانی، لادن؛ قاسمی سیچانی، مریم (۱۳۹۶)، تحلیل هندسه پلان مسکن‌های آغاز سده معاصر در اصفهان بر پایه سازمان‌دهی فضایی، نشریه مدیریت شهری، ش ۴۹، ص ۱۴۹-۱۳۳.

فاریابی، فهیمی؛ یزدانفر، سیدعباس (۱۳۹۹)، تأثیر شیوه زندگی بر سازمان فضایی خانه (مطالعه موردی، شهرستان کرمان)، نشریه علمی معماری اقلیم گرم و خشک، سال هشتم، ش ۱۲.

قره‌بگلو، مینو؛ روحی‌فر، سولماز (۱۳۹۷)، تاریخ ذهنیت عامه عاملی تأثیرگذار بر کیفیت مسکن، نشریه هنرهای زیبا، دوره بیست و سوم، ش ۱، ص ۶۷-۸۰.

قیومی بیدهندی، مهرداد؛ شمس، امید (۱۳۹۱)، درآمدی بر تاریخ ذهنیت عامه در معماری ایران، مطالعات معماری ایران، شماره ۲، ص ۲۵-۵.

کریمی‌ان، حسن؛ احمدی، عباسعلی (۱۳۹۴)، باستان‌شناسی فضایی؛ رویکردی علمی در مطالعه و تحلیل آثار معماری فضاهای شهری و بافت‌های کهن، نشریه مطالعات باستان‌شناسی، دوره ۷، ش ۲، ص ۱۱۶-۱۰۳.

مداحی، سید مهدی؛ معاریان، غلامحسین (۱۳۹۷)، خوانش پیوند سازمان فضایی خانه و شیوه زندگی در معماری بومی (مطالعه موردی: شهر بشرویه)، نشریه مسکن و محیط روستا، ش ۱۶۴، ص ۸۴-۶۹.

۶۸ پژوهش‌نامه زنان، سال ۱۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲

مظفر، فرهنگ؛ میرمردی، سیده سمیه (۱۳۹۱)، بررسی الگوهای رایج چیدمانی مدارس ایرانی با توجه به اصول ارتباط میان کلاس درس و فضاهای بیرونی، نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر، ص ۱۰۵-۹۳.

مولایی، محمدمهدی؛ لطفی، آرزو (۱۳۹۸)، نقش زنان در شکل‌گیری فضاهای شهری، نشریه علمی زن و فرهنگ، سال یازدهم، شماره ۴۲.

ورمقانی، حسنا، سلطان‌زاده، حسین، دهباشی شریف، مزین (۱۳۹۴). رابطه جنسیت و فضا در عرصه‌های خصوصی و عمومی دوره قاجار، باغ‌نظر، ۳۷، ۴۰-۲۹.

یزدانفر، سیدعباس؛ ضرابی‌الحسینی، مهسا (۱۳۹۴)، تأثیر شیوه‌ی زندگی بر سازمان فضایی خانه (مطالعه موردی: شهرستان ارومیه)، نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ص ۴۵-۶۱.

Alasser, Z. (2020). How The Concept Of House Can Be Re-Defined Within The Architectural Modernity Framework, Published by Research Gate, 1-12.

Fallah, E., Hojat, I. (2018), Family structure and housing Investigating the effect of family structure changes on houses' spatial organization (A case study of the houses of Yazd), International Journal of Architecture Engineering & Urban Planning, 28(2), 149-162.

Faltd, T. (2016). At Home, Away, A master thesis about home in architecture and how a short-term residency can be designed to feel like home, Department of Design for Sustainable Development, chalmers university of technology, Gothenburge, Sweden.

Hutton, P. H (۱۹۸۱), The History of Mentalities: The New Map of Cultural History, History and Theory, Vol ۲۰, No ۳, pp ۲۳۷- ۲۵۹.

Hutton, Patrick H. 1999. Mentalities, History of. in Encyclopedia of Historians and Historical Writing, ed. Kelly Boyd. Fitzroy Dearborn.

Izumi, Kiyo (1968), Some Psycho-Social Consideration of Environmental Design, National Society of Interior Designers, New York.

Manum, Bendik (2005), Apartment layouts Domestic Life: The interior space and its usability, The Oslo School Of Architecture and design, Oslo.

Mousavi, S., Tabassi, M., Mehdizadeh seraj, F. (2022), Reading the Architectural Spatial Organization of the Houses of Mashhad during the Transition Period, Emphasizing the Concept of Privacy, Creative city design, 5 (3), 43-60.

Stoneham, B., Smith, D. (2015), The house and the home: The balance of architecture and psychology within the residential home, Deakin Thesis Cnference, Australia.

Zalloom, B. (2019), Gendered Spaces: The impact Of The Cultural Aspects On The Spatial Organization Of Spaces Inside The Houses of Amman During The Last Century, METU Journal of the Faculty of Architecture, 36 (1), 203-222.